

купності даних. Методичне забезпечення також встановлює порядок реалізації процесів вибіркового статистичного та соціологічного обстежень, статистичного і соціологічного аналізу, прогнозування і комплексного оцінювання стану, тенденцій і прогнозів організації та якості надання адміністративних послуг центральними та місцевими органами виконавчої влади.

Висновки

Актуальність створення системи моніторингу адміністративних послуг викликана необхідністю їх удосконалення та підвищення якості згідно європейських стандартів. Особливо важливу роль набуває моніторинг у зв'язку з реформуванням системи адміністративних послуг, яке практично проводиться одночасно з адміністративною реформою органів виконавчої влади.

Запропонована модель формування переліку адміністративних послуг у відповідності до функцій адміністративного органу забезпечує виключення з переліку послуг, які конкретний адміністративний орган не уповноважений надавати, а також усуває можливе дублювання надання одних і тих же послуг різними адміністративними органами.

Наведена організаційна схема моніторингу надання адміністративних послуг відповідає структурі органів виконавчої вла-

ди, а організаційне та методичне забезпечення – моделі предметної області «система надання адміністративних послуг».

Література

1. Адміністративне право України: Підручник / За заг. ред. О.М. Бандурки. – Харків: Вид-во НУВС, 2004. – 480 с.
2. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / Автор – упорядник В.П. Тимощук. – К.:Факт, 2003. – 496 с.
3. Про адміністративні послуги / Проект Закону України: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=37296
4. Адміністративно-процедурний кодекс України [Текст] / проект Закону України: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2008_07_18/JF25H00A.html#.
5. Про затвердження Методики визначення собівартості платних адміністративних послуг / Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 №66: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=66-2010-%EF>
6. Административная реформа в России: научно-практическое пособие / Под ред. С.Е. Наришкина, Т.Я. Хабриевой. М.: ИНФРА, 2006. – С. 86.

В.В. ГЕРАСИМЕНКО,
к.е.н., Науково-дослідний економічний інститут

Методологічні аспекти взаємозв'язку ресурсної бази банків і державної грошово-кредитної політики щодо підтримки розвитку реального сектору економіки

У статті розглядається питання посилення впливу державної грошово-кредитної політики на ресурсні можливості банків надавати дієву підмогу суб'єктам господарської діяльності; систематизовані форми, методи і інструменти грошово-кредитної підтримки розвитку реального сектору економіки країн за участю комерційних банків.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, суб'єкти господарської діяльності, реальний сектор економіки.

В статье рассматривается вопрос усиления влияния государственной денежно-кредитной политики на ресурсные возможности банков предоставлять действенную помощь субъектам хозяйственной деятельности; систематизированы формы, методы и инструменты денежно-кредитной поддержки развития реального сектора экономики страны с участием коммерческих банков.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, субъекты хозяйственной деятельности, реальный сектор экономики.

The article discusses the impact of increased state of monetary policy on resource capabilities of banks to provide effective reinforcements business entities; systematized forms, methods and tools of monetary support the real sector of the participation of commercial banks.

Постановка проблеми. Як свідчить світова практика, позбавляючи суспільство від товарного дефіциту, стимулюючи науково-технічний прогрес, ринкова економіка не може вирішувати певні соціально-економічні проблеми без активного втручання держави. Так, класичний ринок не в змозі реалізувати великі стратегічні інвестиційні проекти,

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

спрямовані на забезпечення позитивних зрушень у структурі економіки, які не дають швидкого прибутку та пов'язані з невизначеністю і суттєвими ризиками, нестійким попитом, нерівномірністю регіонального розвитку та монополізмом тощо. Проте можливості держави впливати на темпи і масштаби суспільного виробництва у значній мірі залежать від наявності відповідних фінансових ресурсів, які акумулюються через державний бюджет та банківську систему країни.

За умов ринкової економіки можливості держави використовувати потенціал банківської системи для вирішення важливих соціально-економічних задач суспільного розвитку визначаються функціями, що покладені законом на центральний банк і комерційні банки країни. В межах своїх повноважень центральний банк визначає основні напрями грошово-кредитної політики країни, реалізація якої забезпечується через установи комерційних банків. Наразі важливим напрямом фінансово-кредитної політики держави є забезпечення сталого економічного розвитку України, що потребує наявності у банків ресурсів, достатніх для кредитування суб'єктів господарювання. Однак за останні роки в цій сфері банківської діяльності визначилися суттєві проблеми (табл. 1).

Так, упродовж останніх п'яти років обсяги як ресурсів банків, так і кредитів суб'єктам господарювання суттєво коливалися. Співставлення темпів зростання цих показників свідчить про те, що у 2007 році за однакової спрямованості динаміки загальної суми банківських ресурсів і кредитних вкладень, останні зростали в меншій мірі (на 11,5 в.п.), ніж ресурсний потенціал установ банківської системи країни. Перш за все це зумовлено випереджальними темпами збільшення зобов'язань банків порівняно з темпами зростання кредитів, наданих суб'єктам господарювання (розрив між цими показниками становив 13,3 в.п.). Проте в наступному році при позитивній динаміці всіх показників, що аналізуються, навпаки, темпи зростання кредитних вкладень були нижче, ніж темпи зростання зобов'язань банків і загальної суми їх ресурсів відповідно на 18,8 в.п. і 16,6 в.п.

Упродовж 2008 року банки активно нарощували свій власний капітал. Ситуація суттєво погіршилася в кризовий 2009 рік, коли банки стикнулися з гострою проблемою скорочення ресурсів, сформованих за рахунок власного капіталу (переважно, в зв'язку зі збитковими фінансовими результатами діяльності більшості установ банківської системи країни), і скороченням залучених ресурсів. За таких умов знизилися темпи зростання кредитного портфеля суб'єктів господарської діяльності. За 2009 рік кредити суб'єктам господарювання збільшилися тільки на 0,5%, тоді як у 2007 році – на 64,4%, в 2008 році – 71,1%.

У 2010 році динаміка ресурсів банків і їхніх кредитів у реальний сектор економіки країни мали однакову спрямованість. Більш того, співпали за розмірами темпи зростання загальної суми ресурсів банків і кредитів суб'єктам господарської діяльності. Однак останні зростали значно меншими темпами, ніж власний капітал банків (107,0 і 119,5% відповідно), і більш високими темпами, ніж їх зобов'язання (107,0 і 105,1% відповідно).

Упродовж восьми місяців 2011 року мало місце зростання як ресурсів банків, так і кредитів, наданих банками суб'єктам господарської діяльності, при випереджаючому зростанні темпів зростання кредитних вкладень порівняно до темпів зростання всіх інших показників, що аналізуються.

Щоб забезпечити подальше зростання кредитної підтримки банками розвитку підприємств реального сектору економіки, врегулювати структурні диспропорції, вкрай важливо забезпечити стале зростання ресурсів банків та регулювання їх використання у відповідності до пріоритетів, визначених державою на поточний момент та на перспективу. Для подальшого зростання кредитної підтримки банками розвитку підприємств реального сектору економіки, врегулювання структурних диспропорцій, вкрай важливо забезпечити стале зростання ресурсів банків та регулювання їх використання у відповідності до пріоритетів, визначених державою на відповідний період.

Таблиця 1. Динаміка ресурсів і кредитів суб'єктам господарської діяльності банківської системи України в 2008–2011 роках

Показники	На початок року			2011 рік	
	2008	2009	2010	01.01	01.09
1. Банківські ресурси, всього:					
а) млрд. грн.	599,4	926,1	880,3	942,1	1026,1
б) у% до попереднього періоду	176,2	154,5	95,1	107,0	108,9
2. Власний капітал: а) млрд. грн.	69,6	119,3	115,2	137,7	149,1
б) у% до попереднього періоду	163,4	171,4	96,6	119,5	108,3
3. Зобов'язання банків: а) млрд. грн.	529,8	806,8	765,1	804,4	876,9
б) у% до попереднього періоду	178,0	152,3	94,8	105,1	109,0
4. Кредити суб'єктам господарської діяльності: а) млрд. грн.	276,2	472,6	475,0	508,3	564,7
б) у% до попереднього періоду	164,7	171,1	100,5	107,0	111,1
5. Відхилення темпів росту кредитів суб'єктам господарської діяльності від темпів зростання:					
а) загальних обсягів банківських ресурсів, в.п.	-11,5	16,6	5,4	0,0	2,2
б) власного капіталу, в.п.	1,3	-0,3	3,9	-12,5	2,8
в) зобов'язань банків, в.п.	-13,3	18,8	5,7	1,9	2,1

Джерело: розраховано автором на основі [1].

Нагальною ця проблема є не тільки для України, а й для інших країн світу, які пережили тяжкі роки фінансової кризи і шукають ефективні шляхи забезпечення сталого економічного розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Актуальністю проблеми можна пояснити підвищений інтерес до питання впливу грошово-кредитної політики на темпи і масштаби національного економічного розвитку вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як М.І. Савлук, А.А. Мороз, С.А. Андрюшин, С.В. Соловійова. В.І. Міщенко, А.В. Сомик, Ф.С. Лисенко, М.П. Самохавець, М.І. Ларцев, та інші.

У своїх наукових працях одні вчені (М.І. Савлук, А.А. Мороз) приділили головну увагу сутності грошово-кредитної політики та інструментам її реалізації, визначенню її стратегічних та тактичних цілей. Наукові дослідження С.А. Андрюшина та С.В. Соловійової присвячені проблемам визначення впливу грошово-кредитної політики на вихід країни фінансової кризи, забезпечення сталого економічного розвитку країни у

посткризовий період та сценарії розвитку фінансової і кредитної системи в середньостроковій перспективі. М.П. Самохавець, М.І. Ларцев основну увагу приділяють сучасним напрямкам реформування грошово-кредитної політики та проблемам кредитування реального сектору економіки.

Визнаючи суттєвий вклад цих та інших учених у розробку даної проблеми, дотепер недостатньо дослідженими залишаються ряд методологічних і практичних питань використання інструментарію грошово-кредитної політики держави для підвищення ефективності суспільного виробництва за участю установ банківської системи країни. А отже, **метою** даної **статті** є систематизація і поглиблена характеристика форм, методів і інструментів впливу державної грошово-кредитної політики на розширення фінансових можливостей банків підтримувати сталий економічний розвиток країни.

Виклад основного матеріалу. Вплив держави на діяльність банків у сфері підтримки реального сектору економіки в ринкових умовах забезпечуються шляхом регулювання їх

Форми, методи та інструменти грошово-кредитної політики

Джерело: розроблено авторами.

ресурсної бази з використанням відповідних форм, методів і інструментів грошово-кредитної політики, узагальнена характеристика яких наведена на рисунку.

Підтримка розвитку економіки країни в рамках реалізації грошово-кредитної політики держави може бути як кредитною, так і фінансовою. В рамках грошово-кредитної політики держави кредитна підтримка розвитку суб'єктів підприємницької діяльності може забезпечуватися як прямими, так і непрямими методами, тоді як фінансова підтримка тільки непрямими методами. Кожен з цих методів має свій інструментарій для реалізації.

Інструментами реалізації прямих методів кредитної підтримки розвитку підприємств реального сектору економіки, що передбачається грошово-кредитною політикою держави, є такі.

1. Створення державних банків, у тому числі банків розвитку

Проте в банківській системі України переважна більшість банків є недержавними кредитними установами. Станом на 1 липня 2011 року зі 178 діючих банків тільки два (ПАО «Ощадний банк» і ПАО «Укрексімбанк») є державними. Їхня частка в сукупних активах банківської системи країни становить 14%, у кредитному портфелі клієнтів – 13,0%, а в загальній сумі кредитів, наданих юридичним особам, – 17,9%, що свідчить про незначний вплив цих банків на вирішення проблеми посилення кредитної підтримки банками розвитку національної економіки.

Світовий досвід довів, що історично створення та функції державного банку формувалися на межі банківської діяльності та фіскальної діяльності, тобто банків та державного казначейства. Діяльність державних банків була спрямована здебільшого на виконання делегованих державою повноважень у сфері здійснення розрахунків, стягнення податків, здійснення публічних видатків, кредитування, а подекуди, здійснення управління державним майном (активами). Отже, мета діяльності державного банку первинно мала публічно-правову природу.

Зміна соціально-економічних умов суспільного виробництва, нові вимоги і нові завдання державних банків розвитку, що позначилося на їх функціях як провідників державної грошово-кредитної політики, спрямованої на забезпечення сталого економічного розвитку країни. Активна позиція саме цих банків у сфері кредитної політики багато в чому сприяла економічному зростанню США, Японії та провідних країн Європи. Наявність в них доволі досконалої системи державних банків розвитку дала можливість заповнити недолік коштів комерційних структур шляхом активної кредитної допомоги. Їх основне завдання полягало в тому, щоб направляти кошти з державних джерел до ключових сфер національної економіки, забезпечуючи тим самим можливість нарощувати і зміцнювати економічний потенціал країни.

У нових індустріальних країнах – Південна Корея, Сінгапур, Бразилія – банки розвитку також відіграють суттєве

значення в їх економічному житті. Головна мета діяльності цих установ – реалізація урядової соціально-економічної політики. Механізм реалізації такої державної політики полягає в кредитуванні урядових проектів, шляхом надання, переважно, середньо- та довгострокових кредитів. При цьому відсоток за такими кредитами, як правило, нижче ставок за аналогічні кредити у звичайних кредитних фінансових структурах. Таким чином, держава в особі уряду країни може здійснювати реалізацію найбільш значущих для країни фінансово-економічних проектів через банки розвитку вже на етапі їх створення і корегування діяльності впродовж всього періоду їх функціонування.

До того ж необхідно враховувати те, що, оскільки банки розвитку у своїй діяльності в основному виходять із загальнодержавних інтересів і завдань соціально-економічної політики, отримання прибутку не є метою їх діяльності. У той же час вони діють на комерційній основі, несуть відповідальність за фінансові результати своєї діяльності, прагнучи до беззбитковості та отримання невеликого прибутку (при виникненні збитків їх покриття зазвичай здійснюється за рахунок державного фінансування). Кошти банків розвитку не можуть використовуватися як фонд фінансування. Надання гарантій – одна з найважливіших операцій цих банків. Це означає, що банк гарантує іншим фінансовим структурам повернення кредиту, наданого згідно з економічним курсом уряду. Таким чином, держава, використовуючи такого роду гарантійні операції, може диверсифікувати кредитний ризик інших фінансових структур, а також стимулює їх до розширення обсягів кредитування, тим самим реалізовує державну фінансово-економічну політику, наприклад, в підтримці та розвитку як всього реального сектору країни, так і найбільш значущих його сегментів.

Фактично в Україні тривалий час функції банку розвитку виконував Національний банк України, хоча такі функції центрального банку країни не були передбачені ані Конституцією, ані Законом України «Про Національний банк України». Інструментом реалізації цієї функції НБУ виступали так звані кредити рефінансування, які зазвичай використовуються для підтримки ліквідності банків при виконанні центральним банком своєї ключової функції кредитора останньої інстанції.

Натомість протягом перших років третього тисячоліття в Україні кредити рефінансування використовувалися не на підтримку ліквідності банків, а на стимулювання кредитної активності. Банківська установа могла звернутися до НБУ з проханням надати кредит рефінансування під заставу деяких активів. Тривалий час до складу допущених активів відносилися лише державні цінні папери, однак згодом перелік був розширений та до нього увійшли надані кредити. Надаючи кредит рефінансування під забезпечення такими кредитами, НБУ фактично виступав банком розвитку, оскільки виступав кінцевим постачальником кредитних коштів. При цьому такі кредити не враховувалися ані у складі державного бюджету, ані в інших макроекономічних показниках.

Подібна ситуація тривала аж до початку останньої фінансово-економічної кризи, коли НБУ повернув кредитам рефінансування їх первісне призначення, залишивши цей інструмент лише для використання в рамках виконання функції кредитора останньої інстанції. Саме в цей час – 2008–2009 роки – почалися активні дискусії щодо доцільності створення в Україні банку розвитку саме як банку другого рівня. Ідея отримала як прихильників, так і противників. Основними аргументами щодо потреби створення такої установи є необхідність остаточного розділення функції кредитора останньої інстанції від функції банку розвитку в НБУ та наполягання на фінансовій підтримці реального сектору за рахунок державних коштів в умовах дисфункції ринку. Основними аргументами проти створення такого банку є можливість його залучення до корупційних схем та слабкість контролю за його діяльністю, що може призвести до невиконання покладених на нього функцій. Причиною останнього аргументу стала поведінка Державної іпотечної установи (ДІУ) під час початкової фази кризи 2008 року, коли ДІУ відмовилася рефінансувати видані банками-партнерами іпотечні кредити, що повністю відповідали стандартам ДІУ, тим самим поставивши банки перед реальною загрозою неліквідності.

Ідея створення в Україні банку розвитку з'явилася давно. Національний банк України заявляє про необхідність створення Банку розвитку, який зможе кредитувати економіку під 7–10%. Кабінет міністрів України розглядає пропозицію зі створення такого банку, що буде кредитувати конкретні економічні проекти. Також уряд країни оприлюднив розпорядження №439 «Про створення комісії з питань створення Банку сприяння розвитку на базі ВАТ» Український банк реконструкції та розвитку» (УБРР). На теперішній час 99,99% акцій УБРР належить Українській державній інноваційній компанії, підзвітній Держагентству з інвестицій та інновацій. Раніше банк розвитку пропонувалося створити на основі іншого державного Укресімбанку. Причиною відмови уряду від ідеї розділення Укресімбанку та створення на основі однієї з його частин банку розвитку є можливість швидкої реалізації урядових завдань на базі невеликого УБРР.

З практичної точки зору суттєвим фактором, що дестимулює створення вітчизняного банку розвитку, є те, що основний регіональний банк розвитку – ЄБРР – почав працювати із гривневими інструментами, тобто вже зараз становить суттєву конкуренцію ще не створеному банку розвитку.

2. Введення центральним банком прямих обмежень на обсяги кредитування комерційних банків

Задля забезпечення ефективного фінансово-кредитної підтримки розвитку економіки центральний банк країни може через грошово-кредитну політику здійснювати прямий вплив на діяльність суб'єктів господарювання через комерційні банки шляхом введення прямих обмежень (мораторію) на кредитування взагалі або його окремі види. Цей інструмент кредитного регулювання являє собою кількісне обмеження обсягів кредитних вкладень і є прямим методом впливу на діяльність

суб'єктів підприємницької діяльності. Необхідно визначити, що, домагаючись за рахунок зазначених заходів стримування банківської діяльності і помірного зростання грошової маси, держава сприяє зниженню ділової активності в тих сферах економіки, зростання в яких наносить шкоду розвитку. Тому такий інструмент зазвичай використовується в особливих ситуаціях, а в деяких країнах взагалі скасований. Так, на початку 2011 року Національний банк Білорусії (НББ) рекомендував комерційним банкам тимчасово обмежити кредитування фізичних осіб. Зокрема, рекомендації НББ стосуються обмеження видачі споживчих кредитів і автокредитів, що має знизити тиск на валютний ринок Білорусії. Рекомендаціями НББ поки скористалися лише кілька найбільших банків країни. Зокрема, ВАТ «БПС-Банк» до 3 квітня 2011 року призупинив прийом документів для видачі кредитів на споживчі потреби та придбання автотранспорту, а також наразі не приймає документи на фінансування придбання нерухомості громадянами, що потребують поліпшення житлових умов. Такими заходами Національний банк Білорусії намагається тимчасово обмежити купівельну спроможність населення задля стабілізації економічної ситуації в країні.

3. Рефінансування центральним банком комерційних банків

Рефінансування комерційних банків є одним із традиційних інструментів грошово-кредитної політики центрального банку і реалізується через надання центральним банком комерційним банкам кредитів з метою підтримання їх ліквідності. Залежно від інструментів впливу на розвиток економіки взагалі і її реальний сектор зокрема рефінансування центральним банком комерційних банків може носити як прямий, так опосередкований характер. Так, введення прямих обмежень на кредитування центральним банком комерційних банків і прямого розподілу кредитних ресурсів, що надаються комерційним банкам у порядку рефінансування, між пріоритетними галузями, виробництвами, регіонами тощо – це прямі методи впливу кредитної політики в рамках державної грошово-кредитної політики держави.

Проте за ринкових умов переважними є непрямі методи реалізації грошово-кредитної політики. Щодо рефінансування як інструменту грошово-кредитної політики, непрямі методи її реалізації забезпечуються шляхом визначення вимог до банків щодо отримання ними кредитів рефінансування, а також вимог щодо видів і строків надання кредитів центральним банком, форм і виду їх забезпечення, рівня процентної ставки за такими кредитами. Залежно від стану економіки і грошового обігу в рамках грошово-кредитної політики центральний банк може ставити більш жорсткі або послаблені вимоги до комерційних банків щодо отримання ними кредитів в порядку рефінансування. Завдяки цьому опосередковано регулюється державна кредитна підтримка розвитку економіки. Розширення чи обмеження видів кредитів рефінансування, зміна строків їх надання комерційним банкам дає можливість центральному банку впливати на

можливості і обсяги використання комерційними банками централізованих кредитних ресурсів для досягнення бажаних темпів розвитку підприємств реального сектору економіки. В такому ж напрямі діють зміни вимог центрального банку до складу, якісних характеристик і вартості забезпечення кредитів рефінансування. Якщо держава зацікавлена у стимулюванні темпів економічного зростання, центральний банк розширює види забезпечення і збільшує обсяги кредитів рефінансування відносно вартості наданого банками-позичальниками забезпечення. Якщо метою грошово-кредитної політики є стримування темпів економічного розвитку, обмежуються види забезпечення кредитів рефінансування і підвищуються вимоги щодо вартості забезпечення відносно суми кредиту рефінансування.

Суттєвий вплив на державну кредитну підтримку реального сектору економіки через інструменти кредитування центральним банком комерційних банків має ставка рефінансування та облікова ставка, оскільки рівень ставки рефінансування залежить від облікової ставки. Вартість кредитів рефінансування впливає на ціну ресурсів банків, що позначається на рівні відсотку за кредитами, які надають банки суб'єктам підприємницької діяльності або домогосподарствам. За умов підвищення ставки рефінансування банки змушені підвищувати відсоткові ставки по кредитах підприємствам і організаціям реального сектору економіки, що робить кредити менш доступними для підприємницьких структур. Економічними наслідками цього є скорочення обсягів кредитних вкладень в економіку, що стримує темпи її розвитку, або гіпертрофоване кредитування в основному бізнесу зі швидким обертанням грошей та високої нормою рентабельності, таких як торгівля. Це призводить до розширення мережі збуту товарів без відповідного розширення їх внутрішнього виробництва, а в разі активізації кредитування домогосподарств – до зростання імпорту та погіршення сальдо платіжного балансу й тиску на стійкість валютного курсу. Навпаки, за умов зниження ставки рефінансування знижуються ставки кредитування підприємств реального сектору економіки, внаслідок чого кредит стає більш доступним підприємницьким структурам, розширюються обсяги кредитних вкладень в економіку і її реальний сектор.

У розвинених країнах світу основним завданням ставки рефінансування є регулювання пропозиції грошей. Ця ставка близька до поточного рівня інфляції та зазвичай трохи вище, тобто в неї вже закладається зростання цін. Так, в Єврозоні при інфляції – 1,9% ставка рефінансування становить 3,5%, у США при інфляції – 2,1% ставка рефінансування становить 5,25%.

У розвинених країнах фінансові ринки дуже чутливі до змін ставки рефінансування. Практично у всіх європейських країнах кредитні інститути мають можливість отримувати при необхідності ресурси безпосередньо в центральному банку шляхом переобліку векселів, під заставу цінних паперів, а в деяких країнах рефінансування може відбуватися без застави.

4. Зміни законодавчо-нормативного забезпечення кредитної діяльності банків.

Як зазначалося вище, держава здійснює фінансово-кредитну підтримку економіки країни через грошово-кредитну політику прямими і непрямими методами. Доступ підприємств реального сектору до дешевих кредитних ресурсів банків є дуже важливим для збільшення інвестування у реальний сектор економіки будь-якої країни на всіх етапах її розвитку (окрім «перегріву»). Найбільш активними учасниками кредитування у банкоцентричних країнах є комерційні банки. Саме доступ та якість їхніх ресурсів найчастіше є індикатором можливого подальшого сталого розвитку країни. У той же час банківська система взагалі та кредитування зокрема (як найбільш поширений і основний напрям діяльності комерційних банків) наразі є найбільш зарегульованим центральним банком. Так, центральні банки країн світу встановлюють різні економічні нормативи (коефіцієнти), які є обов'язковими для дотримання комерційними банками. До них відносяться нормативи достатності капіталу комерційного банку, нормативи ліквідності балансу, нормативи кредитного ризику тощо. Крім того, центральний банк може встановлювати необов'язкові показники, які комерційним банкам рекомендується підтримувати на належному рівні. Особливу увагу центральний банк країни приділяє саме контролю, нагляду та моніторингу кредитних операцій, що здійснюють комерційні банки. Важливість для економіки країни зменшення ризиків зростання «поганих» кредитів довела остання фінансова криза. Наразі у провідних країнах світу посилюється контроль центральних банків за такою діяльністю комерційних банків, що потребує відповідних змін в нормативно-правових документах, що регулюють кредитну діяльність банків.

Непряма кредитна підтримка в рамках здійснення грошово-кредитної політики реалізується наступними інструментами

1. Облікова (дисконтна) політика центрального банку

Облікова (дисконтна) політика центрального банку є одним з інструментів, що застосовується наразі практично всіма грошово-кредитними системами світу, активно почала використовуватися з середини XIX століття. Офіційна облікова ставка є орієнтиром для ринкових ставок за кредитами. Встановлюючи офіційну облікову ставку, центральний банк визначає вартість залучення кредитних ресурсів комерційними банками. Чим вище рівень офіційної облікової ставки центрального банку, тим вища вартість кредитів, що надаються банками. Звідси випливає, що політика зміни облікової ставки є інструментом регулювання якісного параметра грошового ринку – вартості банківських кредитів.

Відповідно до ситуації в економіці, яка складалася в різні періоди розвитку, офіційна облікова ставка центральних банків зарубіжних країн коливалася в досить широких межах – від 0,5 до 15%. Так, розміри офіційної облікової ставки федеральних резервних банків США в 60-ті роки XX століття не виходили, як правило, за межі 4%, а в 70-ті ро-

ки минулого століття – зросли до 14%. Високий рівень офіційної облікової ставки федеральних резервних банків і процентних ставок за кредитами і депозитами комерційних банків з'явився одним з найважливіших чинників посилення в ці роки припливу іноземного капіталу в США. З початку 70-х років відзначалося зростання облікової ставки Бундесбанку (Німеччина): з 3–4 до 8% у 1993 році.

Деяко своєрідними є методи регулювання офіційної облікової ставки ФРС США в силу специфіки самої форми організації грошово-кредитної системи цієї країни. Кожен з федеральних резервних банків самостійно встановлює рівень своєї облікової ставки, який через 14 днів підлягає перегляду і затвердженню Радою керуючих ФРС. Разом із тим фактична централізація дій федеральних резервних банків, по суті, визначає проведення ними єдиної політики у сфері регулювання облікових ставок.

Необхідно відмітити, що в більшості країн світу облікова (дисконтна) політика центрального банку є активним інструментом непрямого впливу на економіку країни. Так, у період останньої фінансової кризи майже всі провідні країни світу (США, Японія тощо) знижували значення облікової ставки, намагаючись «оживити» економіку. Так, ФРС США почав знижувати відсоткову ставку в вересні 2007 року, поступово зменшуючи її до рекордно низького рівня, досягнувши самого «дна» кризи (грудень 2008 року) значення 0,25%. Політика ФРС у той час є зрозумілою і обґрунтованою: американська економіка засіла глибоко в рецесії, а низькі процентні ставки стимулювали економічну діяльність, знижуючи вартість запозичення грошей і роблячи кредити більше доступними. На цьому тлі було вирішено знехтувати супутніми ризиками – збільшенням грошової маси та інфляцією. Але водночас були послаблені вимоги до позичальників, виникли так звані цінові бульбашки, що стало однією з головних причин початку фінансової кризи в Америці.

Аналогічні дії були впроваджені в Японії. Під час останньої фінансової кризи центральний банк країни низив облікову ставку з 0,15% річних до 0,1%.

Необхідно відмітити, що зміна офіційної облікової ставки як інструмента грошово-кредитного регулювання широко використовується центральними банками розвинених країн, в той час як в державах, що розвиваються та мають програми підтримки з МВФ, питання відсоткової ставки тісно пов'язано з рівнем інфляції, який часто-густо перевищує 10%, віддається перевага прямому регулюванню процентних ставок за кредитами і депозитами комерційних банків шляхом їх компенсації за рахунок коштів бюджету.

Оцінюючи регулюючу роль офіційної облікової ставки, слід зазначити, що вона для ділових кіл країни є свого роду барометром економічної ситуації в країні.

2. Диференціація норм обов'язкового резервування залучених банками ресурсів

Цей інструмент грошово-кредитної політики вперше був використаний в США в 30-ті роки минулого століття. Відра-

зу після Другої світової війни його впровадили в практику центральні банки всіх провідних капіталістичних країн.

Величина обов'язкових резервів визначається двома способами – по відношенню до банківських пасивів (тільки в частині зобов'язань), або по відношенню до банківських активів. Спосіб визначення резервних вимог по відношенню до банківських пасивів є найбільш старим. Суть його полягає в тому, що комерційні банки повинні резервувати в обов'язковому порядку частину залучених депозитів клієнтів на рахунках у центральному банку. Так, комерційні банки Великобританії розміщують 0,35% стерлінгових депозитів на рахунок в Банку Англії. На практиці норми обов'язкових резервів за пасивами можуть встановлюватися по відношенню до всіх або окремих статей зобов'язань банку. Застосовуючи подібний вибіркового підхід, центральний банк намагається таким чином впливати на розмір кредитних ресурсів комерційних банків, які вони можуть спрямовувати на кредитну підтримку підприємств реального сектору економіки.

Другий спосіб визначення величини резервних вимог по відношенню до банківських активів є чисто французьким винаходом і на практиці застосовується значно рідше. Сутність його полягає в лімітуванні (кількісному обмеженні) кредитних вкладень за допомогою встановлення верхніх меж загальної суми кредитів або їх приросту. Причому вказані параметри встановлюються в індивідуальному порядку для кожного комерційного банку. Крім того, можуть лімітуватися обсяг і кількість кредитів, що надаються одному клієнту банком. Такі директивні параметри отримали назву «кредитних стель» і відповідно метод – метод кредитних стель. В Англії цей метод використовувався до 1971 року. За порушення встановлених кредитних лімітів комерційні банки зазнавали з боку Банку Англії санкцій у вигляді сплати високого облікового відсотка або обов'язкового перерахування на безпроцентні рахунки у Банк Англії суми, що дорівнює перевищенню цих лімітів. Таким чином, центральний банк країни має можливість впливати на обсяги та напрямки кредитування, якщо встановлені обмеження диференціюються в залежності від галузевої приналежності підприємства-позичальника.

У кожного способу визначення резервної бази по відношенню до банківських пасивів (тільки в частині зобов'язань) або до банківських активів є свої переваги і недоліки. З одного боку, обов'язкові резерви сприяють поліпшенню банківської ліквідності, коли вони розраховуються на основі пасивних банківських операцій. Це забезпечується завдяки тому, що за рахунок коштів комерційних банків, що зарезервовані у центральному банку, останній має можливість у випадку погіршення ліквідності банківської системи чи окремих банків спрямовувати ці ресурси на підтримку їх ліквідності. У даному випадку їх вплив на економіку є опосередкованим: знижуючи норми резервування центральний банк надає можливість комерційним банкам збільшити частку залучених коштів, які вони можуть спрямовувати на кредитну підтримку підприємств реального сектору економіки. Встановлення обов'язкових резервів у частині зоб-

обов'язань банків є інструментом регулювання обсягів вільних ресурсів банків, які вони можуть спрямовувати для кредитування своїх клієнтів, в тому числі і підприємства реального сектору економіки. Залежно від того, підвищуються чи знижуються норми обов'язкового резервування залучених коштів та/або розширюються чи звужуються обсяги залучених ресурсів, що підлягають обов'язковому резервуванню в центральному банку по встановленим нормам, визначаються можливості банків щодо розширення чи скорочення кредитних вкладень в економіку. Якщо норми резервування збільшуються чи розширюється склад ресурсів, що підлягають обов'язковому резервуванню, скорочуються обсяги кредитних ресурсів банків, а відтак вони стають більш дорогими, що робить менш недоступними банківські позики для значної кількості підприємств, в наслідок чого зменшуються обсяги кредитних вкладень в економіку країни і її реальний сектор. Підвищення кредитної підтримки банками розвитку реального сектору економіки забезпечується в тому разі, якщо норми обов'язкового резервування знижуються та/або склад залучених ресурсів, що підлягають такому резервуванню, скорочуються. Адже в цьому випадку більша частка залучених ресурсів залишається в розпорядженні банків і може використовуватися ними для кредитування своїх клієнтів, в тому числі і підприємств реального сектору економіки.

Встановлення резервних вимог по відношенню до банківських активів забезпечує регулюючий вплив на темпи і масштаби економічного розвитку, проте не позбавлений істотних недоліків. Така практика призводить до зниження ділової активності в країні, погіршення функціонування банківської системи в цілому, перешкоджає розвитку конкуренції в банківській справі, утрудняє доступ малих і середніх фірм до банківського кредиту, погіршуючи стан їх платежів, кредитоспроможність і фінансовий стан. На думку багатьох західних економістів, даний метод служить найбільш ефективним антиінфляційним засобом. Тому до прямого обмеження обсягів банківського кредитування центральний банк вдається звичайно в періоди посилення інфляції.

3. Операції центрального банку на відкритому ринку

Механізм використання центральним банком операцій на відкритому ринку як інструменту впливу на економіку країни полягає в наступному. При покупці центральним банком цінних паперів у комерційних банків, відповідні суми надходять на їх резервно-кореспондентські рахунки, тобто збільшується обсяг банківських ресурсів, а отже, з'являється можливість розширення активних, в тому числі кредитних, операцій банку. У разі продажу центральним банком цінних паперів комерційним банкам, навпаки, обсяги ресурсів банків зменшується, а в банківській системі в цілому відбувається скорочення кредитних ресурсів або підвищення їх вартості. Таким чином, операції на відкритому ринку – найбільш дієвий і гнучкий ринковий інструмент грошово-кредитної політики центрального банку, що забезпечує ефективний вплив на грошовий і кредитний ринок, а отже і на економіку країни.

Порядок здійснення операцій центрального банку на відкритому ринку може бути різним. Він відрізняється в залежності: від об'єктів операцій (операції з державними чи приватними цінними паперами); терміновості угод (короткострокові – до 3 місяців, довгострокові – від 1 року і більше); сфери проведення операцій (тільки банківський сектор або в сукупності з небанківським сектором ринку цінних паперів); джерела ініціативи у проведенні операції (центральный банк або учасники грошового ринку). Відмінності в технічних процедурах проведення операцій на відкритому ринку зумовлені низкою факторів. Найважливішими з них є специфіка кредитно-банківської системи, що припускає різний склад учасників ринку, і особливості національного законодавства. Найбільшого поширення операції на відкритому ринку отримали в країнах з максимально розвиненими сегментами грошового ринку – США, Канада, Великобританія, Німеччина, Японія, Франція та Італія. У державах, що розвиваються, в яких ринок високоякісних цінних паперів залишається незначним за обсягами, операції центрального банку з цінними паперами не можуть впливати на грошову базу і величину резервів комерційних банків, не дезорганізуючи в той же час сам ринок.

Необхідно визначити, що зміна облікової ставки і норм обов'язкового резервування залучених банками ресурсів в розвинутих країнах використовується в грошово-кредитній політиці значно рідше в порівнянні з операціями на відкритому ринку. У практиці їх центральних банків такі заходи відносяться до крайніх заходів і використовуються у разі подолання фінансової кризи або за умови проходження економікою межі фаз ділової активності. Корекція облікової ставки і норм резервування не відноситься до популярних методів реалізації грошово-кредитної політики, тому що порушує стабільність діяльності фінансово-кредитних інститутів, і вимагає коригування ними планово-прогнозних показників їх діяльності. На відміну від цього, проведення операцій на відкритому ринку не приводить до різких змін у стратегічній діяльності комерційних банків.

Проте вище зазначені заходи центрального банку (облікова політика, диференціація норм обов'язкового резервування залучених банками ресурсів, операції на відкритому ринку) можуть не досягти мети, яку він ставить в рамках реалізації загальнодержавної фінансово-кредитної політики, внаслідок непередбачуваної поведінки комерційних банків або населення. Так, наприклад, центральний банк збільшує операції на відкритому ринку з купівлі цінних паперів, що повинне призвести до зростання пропозиції грошей і викликати падіння процентних ставок за кредитами у комерційних банках, і тим самим поживати економічну ситуацію в країні. Однак якщо банки вважатимуть за краще збільшувати свої зайві резерви, замість того, щоб надавати кредити, а населення переведе частину власних коштів з депозитів у готівку, зменшиться грошовий мультиплікатор, що нейтралізує розширення грошової маси і знизить результативність вжитих центральним банком дій. Схожа ситуація спостерігалася за часів

Таблиця 2. Участь держави в статутних капіталах рекапіталізованих банків

Банк	Участь держави	
	внесок, млрд. грн.	частка в статутному капіталі, %
1. Родовід Банк	2.809	99.97
2. «Київ»	3.563	99.93
3. Укргазбанк	3.100	81.57
Усього	9.553	–

Джерело: складено авторами на основі постанови КМУ.

Великої депресії в Америці аж до 40–х років ХХ століття, коли комерційні банки почали збільшувати свої резерви замість активного кредитування підприємств та населення.

Залежність дієвості основних вище зазначених інструментів грошово–кредитної політики на економіку країни від дій її економічних суб'єктів (комерційних банків та населення) знайшло свої наукове обґрунтування в теорії оптимальних очікувань. Відповідно до неї економічні агенти, виходячи з минулого досвіду та використовуючи наявну інформацію, можуть самі прогнозувати майбутні процеси, що відбуватимуться в економіці, і, відповідно, приймають раціональні з їх точки зору рішення. Таким чином, заходи центрального банку можуть не досягти мети внаслідок непередбачуваної поведінки комерційних банків чи/або населення.

4. Участь держави у рекапіталізації банків

Втручання держави у функціонування фінансового сектору задля економічного розвитку країни може забезпечуватися кількома альтернативними шляхами:

1) посилення регулюючого впливу держави в особі уповноважених державних інституцій (і, перш за все, центрального банку) на діяльність банків другого рівня – через реалізацію функцій кредитора останньої інстанції;

2) створення нових державних банків, перш за все, – банків розвитку;

3) повної (100%–ної) націоналізації недержавних комерційних банків, у тому числі через викуп часток нинішніх власників за символічну ціну;

4) рекапіталізації проблемних банків. На відміну від націоналізації при рекапіталізації не досягається 100% участі держави в статутному капіталі, а отже банк не набуває статусу державного.

Наразі в Україні існує три банки, що були рекапіталізовані під час останньої фінансової кризи (табл. 2).

Слід зазначити, що ці банки не момент їх рекапіталізації не були провідними серед банків, що кредитують і обслуговують базові галузі економіки країни. Вони також не відповідали критеріям «системного» банку, оскільки їхня частка в сукупному обсязі пасивів банківської системи України була меншою ніж 10%. Проте після рекапіталізації Родовід Банку йому були передані повноваження для сплати компенсацій коштів вкладників Укрпромбанку.

До того ж слід враховувати, що держава на момент входу у статутний капітал Родовід Банку, Укргазбанку і банку «Київ» не мала жодної стратегії подальшої роботи з рекапіталізованими банками. Ці банки наразі змушені функціо-

нувати не як провідники державної політики, а як звичайні банківські установи, до того ж перебуваючи інколи в стані конкуренції один з одним. І тільки влітку 2011 року на базі Родовід Банку вирішено створити санаційний банк.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що рекапіталізацію банків в Україні ні в якому разі не слід здійснювати без попереднього вироблення чіткої державної стратегії та політики, провідниками яких ці установи мають стати. Крім того, доцільно переглянути функції та порядок роботи тих фінансових установ, які вже перебувають під державним контролем через наявність частки участі в статутному фонді, та оптимізувати їх для реалізації державної фінансово–економічної політики.

Окрему увагу слід приділити прямим методам фінансової підтримки економіки країни в рамках грошово–кредитної політики як складової державної фінансово–кредитної підтримки економіки. Вони реалізується шляхом визначення умов і порядку кредитної підтримки банками державного бюджету через операції на первинному та вторинному ринку державних цінних паперів і передбачає наступне.

Центральний банк визначає умови та порядок участі як вітчизняних, так і іноземних банків в операціях на ринку державних облігацій внутрішньої державної позики при їх розміщенні (на первинному ринку) і в процесі обігу (на вторинному ринку). Комерційним банкам надано право купувати ці цінні папери як для себе за власні ресурси, так і для своїх клієнтів – за кошти клієнтів. Завдяки таким операціям банків збільшується фінансування дефіциту бюджету за рахунок реалізації урядом облігацій внутрішньої державної позики, що дозволяє збільшувати обсяги бюджетних асигнувань за цільовим призначення, в тому числі для підтримки розвитку окремих галузей виробництва та підприємств.

Висновки

Таким чином, слід зазначити, що ресурсна база банків тісно пов'язана з реалізацією фінансово–кредитної підтримки економіки, яка може здійснюватися через використання відповідних інструментів, а саме шляхом:

а) кредитної підтримки:

– прямий метод, інструменти реалізації – створення державних банків, у тому числі банків розвитку; введення прямих обмежень на кредитування центральним банком комерційних банків; прямий розподіл кредитних ресурсів, що надаються комерційним банкам у порядку рефінансування, між пріоритетними галузями, регіонами тощо; удосконален-

ня законодавчо–нормативного забезпечення кредитної діяльності банків;

– непрямий метод, інструменти реалізації – визначення вимог центрального банку до комерційних банків щодо отримання ними кредитів рефінансування, видів та термінів їх надання, форм і видів забезпечення, рівня процентної ставки за такими кредитами; облікової (дисконтної) політики центрального банку, диференціації норм обов'язкового резервування залучених банками ресурсів, операцій центрального банку на відкритому ринку, участі держави у рекапіталізації банків;

б) фінансова підтримка:

– непрямий метод, інструмент реалізації – визначення державою умов і порядку кредитної підтримки банками державного бюджету через операції на первинному та вторинному ринках державних цінних паперів).

Література

1. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] // <http://www.bank.gov.ua>

2. Мотриченко В.М. Сфери діяльності та функції державних підприємств // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №5(71). – С. 120–127.

3. Аналіз банківської діяльності: підручник / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій–Вергуненко та ін.; За ред. А.М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2006. – 600 с.

4. Пашковский В.С. Государственные институты развития как средство модернизации. – Бизнес и банки. – 2008.

5. Гроші та кредит: підручник / М.І. Савлу, А.М. Мороз, М.Ф. Пудовкіна та ін.; За заг. ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 602 с.

6. Міщенко В.І. Особливості дії трансмісійного механізму грошово–кредитної політики в умовах кризи / Міщенко В.І., Сомик, А.В., Лисенко Ф.С. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, УБС НБУ, 2010. – 96 с.

7. Соловьева С.В., Финансовая система и реальный сектор экономики России // Проблемы экономики. – 2008. – №2 (21). – С. 159–164.

8. Андришин С.А., Кузнецова В.В. Денежно–кредитная политика: времена перемен // Банковское дело. – 2010. – №10. – С. 42–46.

Д.Д. БУРКАЛЬЦЕВА,

к.е.н., доцент, Феодосійська фінансово–економічна академія Київського університету ринкових відносин

Проблеми трансплантації суспільних інститутів у ході ринкової трансформації економіки

Розкривається об'єктивна необхідність, специфіка та головні напрями впливу трансплантованих суспільних інститутів на процеси ринкової трансформації економіки. Визначено місце трансплантованих інститутів в сучасному інституційному середовищі.

Ключові слова: трансплантовані суспільні інститути; інституціональна структура трансформаційного суспільства; ринок інститутів.

Раскрывается объективная необходимость, специфика и главные направления влияния трансплантированных общественных институтов на процессы рыночной трансформации экономики. Определено место трансплантированных институтов в современной институциональной среде.

Ключевые слова: трансплантированные общественные институты; институциональная структура трансформационного общества; рынок институтов.

An objective necessity, specific and main directions of influence of the transplanted public institutes, open up on the processes of market transformation of economy. The place of the transplanted institutes in a modern institutional environment is defined.

Keywords: public institutes are transplanted; institutional structure of transformational society; market of institutes.

Постановка проблеми. Теорія ринкового реформування економіки тісно пов'язана з обґрунтуванням вибору суспільно–економічних інститутів, здатних забезпечити успішний розвиток трансформаційних процесів та створення ефективних механізмів функціонування ринкової економіки. Їхнє становлення в постсоціалістичних країнах здійснювалося двома шляхами – через конструювання нових власних (внутрішніх) інститутів та трансплантацію (запозичення) тих, які ефективно «зарекомендували» себе в інших країнах. Створення власних інститутів передбачає тривалий термін адаптації та перевірки «сконструйованих» механізмів на практиці. У ході застосування вони часто виявлялися малоефективними або непридатними з ряду об'єктивних та суб'єктивних причин. Запозичені суспільно–економічні інститути як такі, що вже перевірені досвідом використання в інших країнах, також не завжди «приживалися» в нових умовах, хоч у ряді країн показали свої переваги.

Разом із позитивними чинниками у ході реформування були запозичені й негативні риси цих інститутів. Вони дотепер здійснюють суперечливий вплив на функціонування економічної системи і навіть можуть складати загрозу економічній безпеці країни. Дуже важливо чітко розрізняти причини небезпеки. Якщо інституціональні структури заважають економічному зростанню, то, як зазначає Д. Норт, «...питан-